

## تبیین وظایف اجتماعی منتظران فرج در اقامه تمدن اسلامی از منظر آیت‌الله سید علی خامنه‌ای "حفظه‌الله"

طاهره اثباتی<sup>۱</sup>

### چکیده

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان یک متفکر و اندیشمند اسلامی انتظار فرج انتظاری امیدبخش و نیروبخش است و روحیه‌ی انتظار یکی از بزرگترین دریچه‌های فرج برای جامعه‌ی اسلامی است. منتظر فرج وظایف فردی و اجتماعی مختلفی دارد که با شناخت آن وظایف می‌تواند در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آینده‌ی جامعه‌ی اسلامی به منظور احیای تمدن اسلامی از آن کمک گیرد. از این رو در نوشته پیش رو به این سوال پاسخ داده می‌شود که وظایف و تکالیف اجتماعی در اقامه و شکل‌گیری تمدن اسلامی در دیدگاه و مبانی فکری آیت‌الله خامنه‌ای کدام است؟ لذا در یافته‌های حاصل از پژوهش، پس از مفهوم‌شناسی واژگان، به بیان برخی از وظایف اجتماعی در دو حوزه‌ی وظایف مردمی از قبیل: ولایت مداری، بصیرت، کسب آمادگی و قدرتمندی؛ همچنین حوزه‌ی دوم وظایف حاکمیتی اعم از: دستگاه‌های اجرایی و وظیفه فرماندهان نظامی اشاره شده‌است. بر این اساس؛ شناخت آموزه‌های مهدویت می‌تواند از طریق ترسیم آینده‌ای دست‌یافتنی در شکل دادن به روح حاکم بر تمدن اسلامی نقش آفرین باشد که این ترسیم از آینده را می‌توان «چشم اندازی تجویزی» به شمار آورد که حلقه‌ی وصل مهدویت و تمدن اسلامی است. لذا به آثار مکتوب و منقول آیت‌الله خامنه‌ای مراجعه گردیده و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، به تبیین وظایف منتظران بر اساس منظومه فکری معظم‌له، پرداخته شده است.

---

<sup>۱</sup> \_ دانش آموخته سطح دو مدرسه علمیه الزهرا "سلام الله علیها"، تهران، ایران

کلید واژگان: آیت‌الله خامنه‌ای، اقامه تمدن اسلامی، انتظار، انتظار فرج، تمدن اسلامی، وظایف منتظران، منتظر.

## مقدمه

بی‌تردید بشریت در انتظار منجی به سر می‌برد و همه ی ادیان آسمانی به مصلح آخر زمان معتقد بوده و در انتظارش می‌باشند؛ اما با وجود این همه اشتیاق آزادگان جهان، هنوز در عصر غیبت به سر برده و از سعادت ظهور مصلح آسمانی و منجی عالم محروم هستند، لذا منتظران برای برون رفت از این محرومیت، نیازمند شناخت نقشه راه و جایگاه خود در این نقشه می‌باشند. در عصر حاضر آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای (حفظه‌الله) رهبر جهان اسلام با نگاه تمدنی، اهتمام به تمدن جدیدی بر اساس هجرت از تمدن غرب به تمدن اسلامی را تبیین نموده اند، تا پس از آن تمدن اسلامی تازه بتوان از تبدیل غیبت امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) به شهود و ظهور صحبت کرد. ایشان همچون امام خمینی (رحمه الله) بنیانگذار جمهوری اسلامی، انقلاب ایران را نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچم داری حضرت حجت (ارواحنا فداه) می‌دانند. این انقلاب به نام اسلام، راه جدیدی را پیش پای بشریت نهاد. ایشان بنای یک نظام و تمدن اسلامی و یک تاریخ جدید را قضیه‌ای جدی دانسته و از آن به "روز نو" مسلمانان تعبیر می‌کنند<sup>۱</sup>. معظم له؛ انقلاب اسلامی را آغاز زنجیره ای می‌دانند، که غایت آن تشکیل امت اسلامی و تمدن نوین اسلامی است. به عبارتی دیگر، خط کلی؛ رسیدن به تمدن اسلامی از رهگذر تشکیل نظام اسلامی است.<sup>۲</sup>

از این رو مقاله حاضر در صدد پاسخ به چگونگی رسیدن به این تمدن اسلامی و شرح وظایف اجتماعی تبیین گشته توسط رهبر انقلاب می‌باشد. لذا پس از بیان ارکان تمدن اسلامی به عنوان چارچوب نظری معظم له، منظومه ای برآمده از اندیشه ایشان به روش کتابخانه‌ای ارائه و توصیف می‌گردد.

---

<sup>۱</sup> - بیانات رهبری، ۱۳۷۳/۸/۱۱

<sup>۲</sup> - همان، ۱۳۷۹/۹/۱۲

طبق جستجوهای انجام شده باید اعتراف کرد که کتب و مقالات و مصاحبه‌های ارزشمندی با عناوین مشابه صورت گرفته و به رشته تحریر درآمده است، اما با وجود فراوانی پژوهش‌های صورت یافته؛ به دلیل جایگاه برجسته موضوع و اهمیت ویژه آن از حیث معاصرت و شرایط آخرالزمانی و سیل حوادث و فتنه‌های جاری؛ نوشتار حاضر سعی نموده در حد توان، به گونه‌ای نظام مند، به بیان مواردی از وظایف اجتماعی منتظران بپردازد.

نمونه‌هایی از پژوهش‌های مشابه عبارتند از:

۱. مقاله (تحلیلی بر مسأله انتظار و وظایف منتظران در عصر غیبت) از ریحانه سادات علوی و محمد مهدی کریمی نیا در بهمن ۱۴۰۰ نگاشته شده که به ابعاد انتظار و آثار و وظایف منتظران از نظر آیات و روایات پرداخته است.

۲. مقاله دیگری به نام (کارکردهای اخلاقی-اجتماعی از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای) از زینب عزیزی و طاهر ماهروزاده در تاریخ ۲/۱۰/۱۴۰۱ به توصیف و تحلیل سخنان رهبری در سه بعد فرهنگی اخلاقی، تربیتی و سیاسی اشاره نموده است.

۳. مقاله (فرآیند تحقق تمدن اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای) از فرزاد جهان بین و مسعود معینی پور در زمستان ۱۳۹۳.

۴. مقاله (اندیشه مهدویت و تمدن نوین اسلامی) از محسن الویری، پاییز ۱۳۹۳.

۵. پایان نامه (مبانی عقیده مهدویت) از سید مهدی حسینی، ۱۳۹۳.

## ۱. مفاهیم

### ۱-۱. انتظار

انتظار در لغت به معنی ترتب و توقع چیزی داشتن<sup>۱</sup> و چشم به راه بودن چیزی است؛ و در تعریف اصطلاحی، انتظار عبارت است از یک حالت قلبی و روحی که موجب

---

۱ - ابن منظور: ج ۱، ص ۴۲۲؛ زبیدی: جلد ۲، ص ۳۱

آمادگی فرد برای چیزی که در انتظارش است حکایت می‌کند.<sup>۱</sup> «انتظار؛ یعنی ترقب، یعنی مترصد یک حقیقتی که قطعی است، بودن؛ این معنای انتظار است»<sup>۲</sup>.

منتظر کسی است که در خود آمادگی لازم برای ظهور امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) را ایجاد می‌کند. این آمادگی باعث می‌شود تا وی از حالت روحی مناسبی برخوردار باشد و با تلاش و مجاهدت خود را برای رسیدن به آینده‌ای روشن آماده نگه دارد. با این وصف انتظار از سنخ تلاش و عمل و تکاپو و تحرک است. «انتظار یک عمل است، یک آماده‌سازی است، یک تقویت انگیزه در دل و درون است، یک نشاط و تحرک و پویایی است در همه‌ی زمینه‌ها... انتظار یک عمل بی‌عملی نیست»<sup>۳</sup>. انتظار از «کلید واژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماعی امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام است»<sup>۴</sup>.

در نهایت در جمع بندی معنای اصطلاحی انتظار می‌توان گفت: انتظار به معنای اشتیاق انسان، برای دسترسی به وضعی برتر و بالاتر است و این حالتی است که بشر همیشه باید در خود حفظ کند و پیوسته در حال انتظار فرج الهی باشد.<sup>۵</sup>

## ۲-۱. انتظار فرج

انتظار فرج از دو جزء «انتظار» و «فرج» تشکیل شده است، انتظار به معنی مترصد حقیقی بودن<sup>۶</sup> و فرج به معنی گشایش در کار است. به عبارت دیگر در انتظار فرج، منتظر؛ مترصد گشایش در امریست که به وسیله‌ی ولی خدا محقق خواهد شد. مبارزات طیفی از علمای شیعه و به ویژه امام خینی باعث ارائه‌ی رویکرد فعال و سازنده از مقوله‌ی انتظار فرج گردیده و فرج نهایی که با ظهور ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) محقق می‌شود، مصداق کامل فرج است.

## ۳-۱. تمدن - تمدن اسلامی

---

۱- موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ج ۲، ص ۱۵۲

۲- بیانات، ۱۳۹۰/۴/۱۸

۳- بیانات، ۱۳۸۴/۶/۲۹

۴- بیانات، ۱۳۹۰/۴/۱۸

۵- بیانات، ۱۳۷۵/۱۰/۶

۶- همان، ۱۳۹۰/۴/۱۸

تعاریف متعددی از تمدن ارائه شده است؛ برخی تمدن را با علم و تکنولوژی یکی انگاشته‌اند برخی آن را محدود به قدرت سیاسی کرده‌اند. برخی؛ مانند «تایلور» تمدن را به عناصر و مولفه‌های تمدنی مثل هنر، اخلاق، آداب و رسوم تعریف کردند و برخی؛ مانند «آلفرد وبر» به ویژگی‌های تمدنی توجه داشتند و کسانی؛ مانند «هومبولت»، در تعریفشان از تمدن به قلمرو آن اشاره کرده‌اند. بنابراین در تعریف تمدن اختلاف رویکرد وجود دارد. دیدگاه‌های ماهیت‌نگر، تمایزگر جامع و مانع، رویکرد بیانگر علل شی، و رویکرد تحلیل مفهومی و شرح الاسمی است.

«شریعتی» نیز تمدن را در یک معنای کلی به مجموعه ساخته‌ها و اندوخته‌های معنوی و مادی جامعه‌ی انسانی تعریف می‌کند.<sup>۱</sup> «داوری اردکانی» تمدن را سیر و بسط یک نحو تفکر و ظهور آثار تفکر در مناسبات افراد و اقوام و در رفتار و کردار و علوم و فنون به هم پیوسته، لاینفک و برخورداری از یک اصل و ریشه می‌داند.<sup>۲</sup> از نظر «ویل دورانت»، تمدن عبارت است از: خلاقیت فرهنگی که خود در نتیجه وجود نظم اجتماعی، حکومت، قانون و رفاه نسبی امکان وجود می‌یابد.<sup>۳</sup>

در جمع بندی تعریف تمدن می‌توان آن را حاصل امتداد فرهنگ و پذیرش نظم اجتماعی دانست که در آن از مرحله‌ی بادیه نشینی خارج و در شاهره نهادینه شدن امور اجتماعی و مدنیت گام گذاشته می‌شود. تفاوت تمدن‌ها از همین جا نشأت می‌گیرد و به عبارتی مدل‌های نظری عملی گوناگون؛ تمدن‌های مختلف را شکل می‌دهند.

آیت‌الله خامنه‌ای با رویکرد ایجابی و سلبی تمدن را تعریف می‌کند و برای تعریف تمدن توجه ویژه‌ای به ارکان و مبانی آن داشته و مستقیماً به تعریف تمدن با رویکرد اسلامی می‌پردازد. ایشان در تعریف تمدن اسلامی آن را تمدنی می‌داند که «با شاخصه‌های ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا همراه بوده و نقطه رهایی از جهان بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای است که ارکان تمدن امروزی غرب هستند»<sup>۴</sup>. ایشان تمدن اسلامی جدید را بر پایه چهار رکن دین،

---

۱ - شریعتی، تمدن و تجدد، ص ۱۹۵

۲ - داوری اردکانی، ارتویی و عصر جدید، ص ۷۲

۳ - دورانت، تاریخ تمدن، ترجمه آرام، ص ۳۱

۴ - بیانات، ۱۳۹۲/۲/۹

«مُرْجِفُون» با القای ترس و هراس صفوف را سست می‌کنند، چنان که مردم کوفه را از ترس جنگ، از دور مسلم بن عقیل پراکندند. منافقین نیز در سختی‌ها و شکست‌ها زبان به سرزنش می‌گشایند که: «لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا<sup>۱</sup>». «اگر به حرف ما گوش داده‌بودند، چنین نمی‌شد». و به هنگام پیروزی و گشایش خود را در صف اول قرار می‌دهند و مدعی می‌شوند: «أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ<sup>۲</sup>؟» «مگر ما با شما نبودیم؟»

«در خود مدینه‌ی رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) کسانی بودند که قرآن از آن‌ها به «مُرْجِفُون» تعبیر می‌کند؛ شایعه پراکنان، ترس پراکنان، تردید پراکنان، شبهه پراکنان؛ در زمان پیامبر<sup>۳</sup>!»

بعد از انقلاب اسلامی نیز یک تهاجم فوق‌العاده قدرتمند با میلیاردها دلار بودجه و ده‌ها نهاد فرهنگی و سیاسی بوسیله افراد نفوذی و منافق در حال از بین بردن عقاید شیعه هستند که به‌عنوان مانع بزرگی صف‌بندی قبل از ظهور را به هم می‌زنند؛ از این جهت باید به بالا بردن دانش و بصیرت پرداخت، منافقین جامعه را شناخت، در انتخابات به افراد صالح و سالم رای داد. لذا در دولت‌سازی اسلامی، به هر میزان که دولت اسلامی می‌گردد، جامعه نیز اسلامی و به تمدن عظیم اسلامی نزدیک‌تر می‌گردد. در این خصوص آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «ما منشأ اثریم و یک حرف و یک امضا و یک تصمیم‌گیری من و شما در جامعه تأثیر می‌گذارد<sup>۴</sup>».

بنابراین مومنین موظف به شناخت چهره‌ی نفاق و برائت آنان از جامعه‌ی اسلامی می‌باشند.

---

۱- آل عمران: ۱۶۸

۲- نساء: ۱۳۱

۳- بیانات، ۱۴/۳/۱۴۰۲

۴- همان، ۲۱/۹/۱۳۸۰

## نتیجه

انتظار فرج عنصر مشترک همه ادیان است که در حوزه‌های مختلف فردی و اجتماعی، آمادگی لازم را به وجود می‌آورد؛ اهمیت آن باعث شده همواره مورد توجه اندیشمندان اسلامی به خصوص شیعه قرار گیرد و حرکت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را براساس آن پی‌ریزی نمایند. آیت‌الله خامنه‌ای تشکیل حکومت ارزش‌های اسلامی و تشکیل تمدن اسلامی (حیات طیبه) را ذی‌المقدمه واجب دانسته‌اند که نیازمند مقدمات ضروری است و انقلاب اسلامی با تاثیرگذاری بر ذهنیت مردم نسبت به منطق انتظار فرج یک مرحله‌ی اساسی از آن مقدمات ضروری است که در کنار سنت نصرت و توفیق الهی در جهت شکل‌گیری تمدن اسلامی می‌باشد، که این شکل‌گیری در گرو مراحل چهارگانه انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی و جامعه‌ی اسلامی است. دو مرحله‌ی انقلاب اسلامی و نظام اسلامی پشت سر گذاشته شده‌است و اینک در مرحله تشکیل دولت اسلامی است.

لازمه‌ی اسلامی شدن دولت، اسلامی شدن روش و منش دولت مردان است؛ به عبارتی، مهم‌ترین مساله در شکل‌گیری دولت اسلامی و پس از آن جامعه‌ی اسلامی و در نتیجه تکثیر این الگو و شکل‌گیری تمدن اسلامی، امتداد عملی دین و آموزه‌های اسلامی است؛ که طرح ریزی این تمدن در گرو اولاً شناخت نقشه راه (دین) و دوماً جایگاه و وظیفه‌ی هر متنظر در این نقشه می‌باشد.

بدین جهت در این نوشتار سعی بر این بود تا در حد بضاعت به تبیین بیانات راهنمای این نقشه، آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) و طرح‌ریزی تمدن اسلامی پرداخت. مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق عبارت است از:

۱. مفهوم شناسی انتظار و تفسیر جامع و بدیعی که با استناد به سخنان آیت‌الله خامنه‌ای و آثار ایشان تعیین گردید.

۲. به بیان برخی از وظایف اجتماعی منتظران از منظر ایشان به صورت نظام‌مند پرداخته شد.

۳. به آسیب شناسی ترک وظایف در حد محدود و مجال نوشتار اشاره گردید، که این آسیب شناسی و البته لوازم کارکردهای انتظار مستحق پژوهش‌های فراوانی است. از محدودیت‌های این پژوهش، عدم نظام‌مندی فرمایشات آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) در خصوص عنوان مورد بحث بود.

## منابع

- ۱- قرآن کریم، ترجمه‌ی الهی قمشه‌ای، مهدی
- ۲- نهج البلاغه، ترجمه‌ی دشتی، محمد
- ۳- بیانات رهبری در نماز جمعه تهران، ۱۳۶۶/۱/۲۴، قابل دسترس در:  
<http://farsi.khamenei.ir>
- ۴- بیانات پس از اقامه نماز جماعت در ۲۹ رمضان ۱۴۱۱ق، قابل دسترس در:  
<http://farsi.khamenei.ir>
- ۵- بیانات در دیدار جمعی از فضایی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰، قابل دسترس در:  
<http://farsi.khamenei.ir>
- ۶- بیانات دیدار جمعی از طلاب و دانشجویان و دانش آموزان، ۱۳۷۳/۸/۱۱، قابل دسترس در:  
<http://farsi.khamenei.ir>



- ۷- بیانات در جمع اساتید ، فضلا و طلاب حوزه های علمیه قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۸- بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیات دولت، ۱۳۸۴/۶/۸، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۹- بیانات در دیدار کارگران نظام، ۱۳۸۰/۹/۲۱، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۰- بیانات در دیدار اقشار مختلف به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۸۱/۷/۳۰، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۱- بیانات در خطبه های نماز جمعه، ۱۳۸۴/۵/۲۸، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۲- بیانات در دیدار با اساتید و فارغ التحصیلان تخصصی مهدویت ، ۱۳۹۰/۴/۱۸، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۳- بیانات در دیدار با دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۴، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۴- بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۰/۱۰/۱۹، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۵- بیانات در دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۳/۶/۱۴، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۶- بیانات در دیدار اعضای ستاد بزرگداشت سرداران و ده هزار شهید استان مازندران، ۱۳۹۲/۹/۲۵، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۷- بیانات در مراسم سی و چهارمین سالگرد ارتحال امام خمینی (رحمه الله) ۱۴۰۲/۳/۱۴، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
- ۱۸- بیانات در مراسم بزرگداشت شهدای جنگ تحمیلی اخیر ۱۴۰۴/۵/۷، قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>

- ۱۹- حسینی خامنه‌ای، سید علی، دو امام مجاهد، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ ۱۶، ۱۳۹۶ش
- ۲۰- خمینی، سید روح الله موسوعه الامام الخمينی، ولایت فقیه حکومت اسلامی، ج ۲۱، بیروت ۱۳۴۹ش
- ۲۱- داوری اردکانی، رضا، ارتویی و عصر تجدد، تهران، ساقی، ۱۳۸۰ش
- ۲۲- دورانت، ویل، تاریخ تمدن، ترجمه احمد آرام، ع. پاشایی و امیر حسین آریان‌پور، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۵ش
- ۲۳- شریعتی، علی، تمدن و تجدد، تهران، انتشارات دوستان، ۱۳۹۰ش
- ۲۴- روح الامینی، محمود، زمینه فرهنگ شناسی، تهران، عطار، ج ۵، ۱۳۷۹ش
- ۲۵- صدر، محمد باقر، تمدن صدر، ۱۴۱۷ق
- ۲۶- طباطبایی، محمد حسین، المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی ج ۴، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۸ش
- ۲۷- قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۶، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ش
- ۲۸- کلینی، محمد یعقوب، کافی، ترجمه صادق حسن‌زاده، ج ۱، قم، دارالحديث، ۱۳۶۵ش
- ۲۹- کلینی، محمد یعقوب، کافی، ترجمه صادق حسن‌زاده، ج ۲، قم، دارالحديث، ۱۳۶۵ش
- ۳۰- موسوی اصفهانی، سید محمد تقی، مکیال المکارم، ترجمه حائری قزوینی، ج ۲، قم، انتشارات جمکران (هادی)، ۱۳۷۸ش
- ۳۱- نعمانی، محمد بن ابراهیم بن جعفر، غیبت نعمانی، ج ۱، تهران، انتشارات مکتب‌الصدوق، ۱۳۹۷ش